

**С.О. Малюк, канд. екон. наук, старш. викладач
Миколаївський інститут права Національного університету
«Одеська юридична академія»**

РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Постановка проблеми. Проблеми сталого соціально-економічного розвитку як на державному рівні, так і на регіональному пов'язані перш за все з наявністю та ефективним використанням ресурсного потенціалу тієї чи іншої адміністративної одиниці. У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. наголошено на необхідності пошуку «нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки та життя населення» [1].

Ефективне використання існуючої ресурсної бази сільських територій дозволить перейти від екстенсивного до інтенсивного розвитку, і як наслідок, розширеного відтворення, підвищення конкурентоздатності сільськогосподарських підприємств і рівня життя сільського населення, покращення демографічної ситуації на селі тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сучасного стану та соціально-економічному розвитку сільських територій приділялося чимало уваги з боку вітчизняних вчених. Значний внесок у розробку даної проблеми зробили О.В. Паленичак, І.В. Гнидюк, В.М. Нелеп, Л.В. Бойко, О.М. Бородіна, О.А. Грішнова, І.В. Гончаренко та ін. Разом з тим ряд питань щодо раціонального природокористування та підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок цього потребує додаткових досліджень і зумовлює актуальність теми, що розглядається.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є стан забезпеченості ресурсами Миколаївської області та шляхи підвищення ефективності їх використання задля збільшення об'єму виробництва сільськогосподарської продукції та соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу досліджень. Ресурсний потенціал аграрного сектору Миколаївської області формується як результат системного впливу ресурсних (природно-ресурсних, трудових,

інвестиційних та інноваційних ресурсів) можливостей, на процес забезпечення ефективного виробництва товарів та послуг. Природно-ресурсний потенціал аграрного сектору Миколаївської області представлений земельними, водними, кліматичними і біологічними ресурсами. Серед них найважливіше значення має земля, що є основним засобом виробництва в сільському господарстві. Протягом останніх десятиліть розвиток цієї галузі відбувався саме на основі максимального залучення до виробництва земельних угідь.

Сприятливий клімат і родючі землі – основа продовольчої безпеки регіону та нарощування експортного потенціалу його аграрного сектору. При цьому особливо важливе значення має те, що біокліматичний потенціал області здатний забезпечити високу стійкість виробництва продукції рослинництва та тваринництва.

Миколаївська область вважається одним із регіонів інтенсивного землеробства в Україні та має значні земельні ресурси. Загальна площа сільськогосподарських угідь перевищує 2 млн га (займає близько 5 % площі України), з яких 1,7 млн га становить рілля.

Земельний фонд Миколаївщини характеризується високим ступенем освоєння. Сільськогосподарські угіддя займають близько 82% загальної земельної площі. Характерною особливістю структури сільгоспугідь є значна питома вага орних земель (84,6 %). Решта площ використовується під пасовища (13,2 %), багаторічні насадження (1,8 %), сіножаті (0,2 %), перелоги (0,2 %) [2, с. 19].

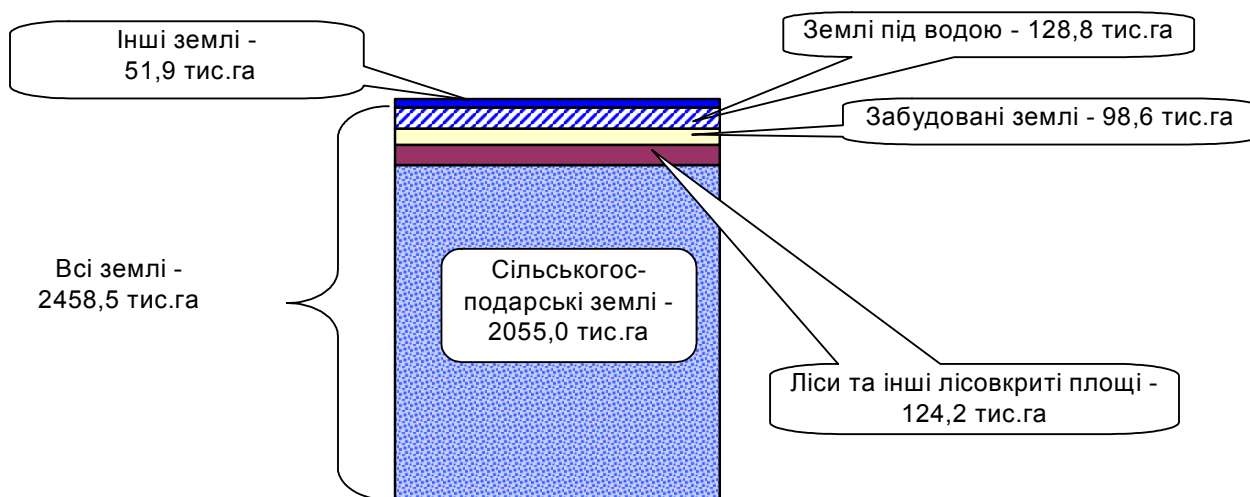


Рис. 1. Земельна площа області у 2012 р.

Джерело: [2].

Структура сільськогосподарських угідь залежить від зональних особливостей і характеризує якість землі як засобу виробництва в сільському господарстві. У складі сільськогосподарських угідь найбільшу цінність мають рілля і багаторічні насадження.

У 2012 р. структура сільськогосподарських угідь Миколаївської області мала такий вигляд:

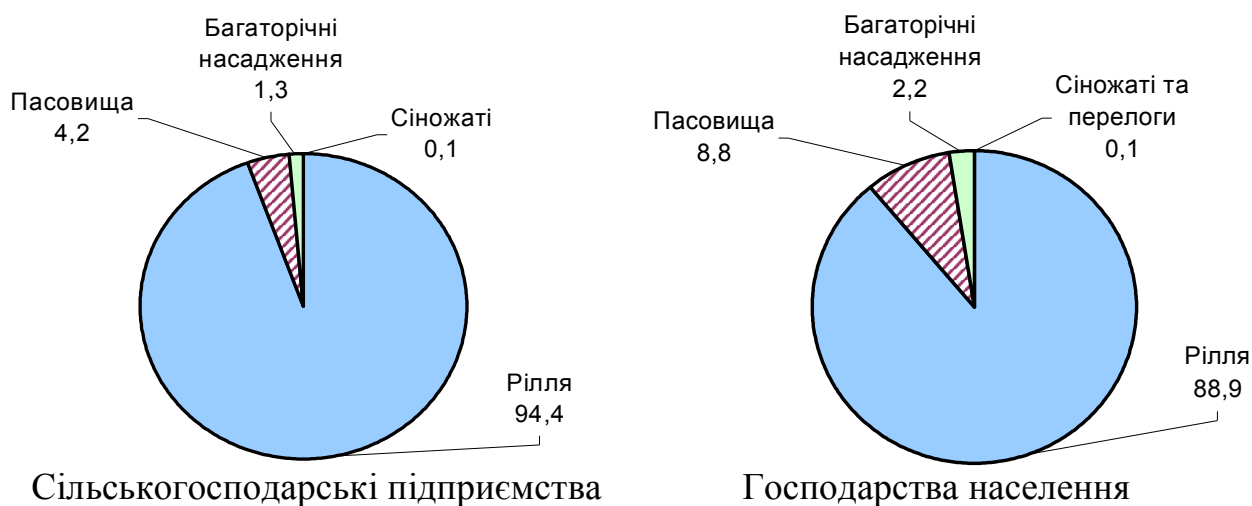


Рис. 2. Структура сільськогосподарських угідь у 2012 р.

Джерело: [2].

Рис. 2 наочно ілюструє нам, що у структурі сільськогосподарських земель Миколаївської області переважають найбільш цінні землі: 94,4 % земель сільськогосподарських підприємств та 88,9 % земель господарств населення займає саме рілля.

Отже, земельний фонд Миколаївщини характеризується високим ступенем освоєння. Це дозволило у 2012 р. виростити 2,8 % загальнодержавного обсягу виробництва зернових культур (у 2011 р. – 4,6 %); 8,3 % – насіння соняшнику (7,3 %); 1,2 % – ріпаку (6,1 %), 5,2 % – овочів (4,9 %); 1,8% – плодів та ягід (2,3 %). У розрахунку на одну особу населення виробництво зернових культур перевищило відповідний загальнодержавний показник на 7,2 %, насіння соняшнику – у 3,2 раза, овочів – удвічі [2, с. 19].

Не враховуючи досить непогані показники у порівнянні з загальнодержавними, спостерігаємо зниження врожаю зернових. Причинами такого спаду можуть бути як природно-кліматичні умови, так і нераціональне використання та виснаження земель у попередні роки.

Ми погоджуємося з думкою О.В. Паленичак, про те що «раціональним слід вважати таке землекористування, яке ґрунтується на принципах, що дають змогу передбачити кінцеві результати у процесі

виробничої діяльності на землі, не допускаючи зниження можливостей самовідновлення потенціалу ґрунтового покриву, забезпечуючи максимально ефективно використання земельно-ресурсного потенціалу поєднанням економічної вигоди з вимогами екологічної безпеки» [3, с. 28].

І.В. Гнидюк під прогнозуванням ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств розуміє «наукове обґрунтування можливого стану розвитку» [4, с. 155] земельних ресурсів та альтернативних шляхів досягнення ефективності.

З кожним роком у розвинутих країнах світу зростає виробництво і споживання біопродукції. В «альтернативних («органічних», «екологічних», «біологічних» тощо) системах землеробства головна увага приділяється системі сівозмін, застосуванню рослинних залишків, гною, зелених добрив, способом механічного обробітку ґрунту, біологічним методам захисту рослин» [3, с. 34]. Безумовно, біологічне землеробство у довгостроковій перспективі підвищить родючість ґрунтів, але у короткостроковій – буде знижувати рівень продуктивності праці, підвищувати собівартість сільськогосподарської продукції, що призведе до зменшення доходів у сільськогосподарських виробників. Зазначену проблему зможе вирішити державна політика з підтримки інноваційних проектів в агропромисловому комплексі. Слід зазначити, що на сьогоднішній день підготовлена достатня законодавча база для впровадження інновацій та підтримки сільгоспвиробників, але враховуючи недостатність фінансування, державні програми працюють неефективно.

В.М. Нелеп та Л.В. Бойко наголошують на необхідності використання однієї з «переваг України в процесі інтеграції – так званого ефекту затриманого розвитку» [5, с. 22]. На думку вчених, «наші недоліки (низька врожайність, пов'язаний з цим низький винос з урожаєм поживних речовин із ґрунту) можуть і повинні стати нашими перевагами... При цьому головною конкурентною перевагою сільськогосподарської продукції України у перспективі буде не тільки її екологічність, а й повноцінність вмісту в ній 90 елементів харчування, потрібних для здоров'я людини» [5, с. 22].

Як відомо, здоров'я (тривалість життя) є основною складовою людського капіталу. Людський капітал, або трудові ресурси в аграрному секторі економіки мають галузевий і особистісний рівні і характеризується особливостями, які виділяють його в сукупному людському капіталі країни. Одна з відмінних особливостей полягає в його поліфункціональній природі, яка проявляється у тому, що за якісними ознаками людський капітал аграрного сектора економіки являє собою систему знань, спроможностей і практичних навичок як у виробничо-галузевій сільськогосподарській сфері, так і в різних сферах соціально-економічної

діяльності: соціально-культурній, соціально-демографічній, природоохоронній, рекреаційній, територіально-охоронній. Методологія природної поліфункціональності людського капіталу аграрного сектора вимагає переходу від розробки вузьких, виробничо орієнтованих напрямів його формування, що були характерні централізовано-плановій системі господарювання у минулому, до створення нової, ринково-орієнтованої загальнодержавної системи формування і розвитку людського капіталу аграрної сфери, яка фінансується урядом з огляду на суспільну значущість сільського господарства та комплекс суспільних благ, що створюються у процесі його функціонування [6, с. 51]. До інших галузевих ознак людського капіталу аграрної сфери можна віднести: 1) високу питому вагу людського капіталу аграрного сектора економіки (у фізичному вимірі); 2) найнижчі якісні характеристики людського капіталу порівняно з іншими галузевими капіталами; 3) найнижчу питому вагу суспільних витрат на формування і розвиток людського капіталу аграрного сектора; 4) прискорену економічну зношувальність людського капіталу через застарівання знань і навичок, набутих за радянських часів, недостатнє їх оновлення в сучасних умовах [7, с. 108].

Відтворення населення, або трудових ресурсів розглядається як історично і соціально-економічно обумовлений процес постійного і безперервного поновлення людських поколінь. Розділяючи погляди О.А. Грішнєвої, зазначимо, що основними характеристиками відтворення населення є види руху населення, типи і режими відтворення [8, с. 72].

Серед видів руху населення виділяють природний, економічний, міграційний та соціальний. Вид руху населення визначається якісними та кількісними характеристиками трудових ресурсів як в країні в цілому, так і в окремих регіонах. У природному русі населення розрізняють традиційний (екстенсивний) та сучасний (інтенсивний) типи його відтворення.

Сучасна наука виділяє також три режими відтворення населення: розширене, просте, звужене. Розширене відтворення характеризується природним приростом населення. Просте відтворення означає постійну кількість населення в результаті приблизно однакової народжуваності і смертності. При звуженому відтворенні, або депопуляції, характерне абсолютне зменшення кількості населення.

Статистичні данні Миколаївської області стверджують, що за останній час кризове становище у демографічній ситуації сільських територій лише напружується. Фінансове становище селян знижує народжуваність, підвищує рівень смертності та вимушену міграцію, що призводить до загального скорочення населення сільських територій.

За даними табл. 1, можна прослідкувати негативну тенденцію, яка вказує на звужене відтворення у Миколаївській області. Зокрема, якщо у

січні-червні 2012 р. кількість померлих у сільській місцевості перевищувала кількість народжених на 861 особу, то за аналогічний період 2013 р. цей показник збільшився на 22 особи і складає скорочення населення на 883 особи. Слід зазначити, що погіршення демографічної ситуації у Миколаївській області спостерігається не лише у сільській місцевості, але й у містах (крім м. Южноукраїнськ).

Природний рух населення у січні-червні 2013 р.

(осіб)

	Кількість народжених		Кількість померлих		Природний приріст, скорочення (-)	
	2013	2012	2013	2012	2013	2012
Усього	6032	6446	8837	9054	-2805	-2608
Міські поселення	3688	3951	5610	5698	-1922	-1747
Сільська місцевість	2344	2495	3227	3356	-883	-861
Міста обласного значення						
Миколаїв	2100	2179	3238	3372	-1138	-1193
Вознесенськ	193	226	358	323	-165	-97
Очаків	68	81	121	129	-53	-48
Первомайськ	329	371	509	532	-180	-161
Южноукраїнськ	202	209	176	181	26	28
Райони						
Арбузинський	124	150	189	198	-65	-48
Баштанський	252	247	326	321	-74	-74
Березанський	114	146	187	159	-73	-13
Березнегуватський	118	136	154	171	-36	-35
Братський	132	126	152	185	-20	-59
Веселинівський	156	169	211	222	-55	-53
Вознесенський	202	225	287	265	-85	-40
Врадіївський	114	125	162	147	-48	-22
Доманівський	144	152	204	222	-60	-70
Сланецький	92	105	114	152	-22	-47
Жовтневий	308	319	445	448	-137	-129
Казанківський	105	113	173	191	-68	-78
Кривоозерський	122	148	217	212	-95	-64
Миколаївський	218	207	273	288	-55	-81
Новобузький	198	200	229	225	-31	-25
Новоодеський	199	246	322	331	-123	-85
Очаківський	111	99	116	116	-5	-17
Первомайський	177	190	312	333	-135	-143
Снігурівський	254	277	362	331	-108	-54

Джерело: [9].

Однак, якщо у містах області спостерігається міграційний приріст населення, то сільські території страждають від скорочення чисельності населення за рахунок міграційного скорочення. Якщо у січні-червні 2012 р. міграційне скорочення у селах Миколаївської області складало 96 осіб, то за аналогічний період 2013 р. воно збільшилося на 57 осіб, і складає 153 особи. Статистичні данні свідчать про те, що одночасно з міграційним скороченням у сільській місцевості відбувається міграційний приріст у міських поселеннях області, причому за рахунок внутрішньорегіональної міграції [10, с. 19].

З причини зниження престижу праці в аграрному секторі та впливу із села молоді віком 18-36 років, тобто демографічно найактивнішої вікової категорії населення, відбувається обезлюднення і відмирання сільських населених пунктів та наростання депресивних процесів у поселенській мережі. Вважаючи той факт, що серед мігрантів переважають особи із середньою спеціальною та вищою освітою, українське село втрачає крім того й інтелектуальну основу відтворення людського капіталу. Таким чином, демовідтворювальну ситуацію, яка склалася на селі, не слід розглядати лише із соціальних, а й інтелектуальних позицій [11, с. 72].

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- забезпеченість Миколаївської області земельними ресурсами є достатньою для розвитку агропромислового комплексу регіону, але неефективне використання землі знижує врожайність, а екстенсивне – виснажує ґрунти;

- рівень забезпеченості сільських територій області трудовими ресурсами в останні роки постійно знижується, що унеможлиблює підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Отже, для вирішення проблеми забезпеченості трудовими ресурсами сільських територій Миколаївської області, необхідно:

- подолання демографічної кризи у сільській місцевості;
- підвищення мотивації селян до високопродуктивної праці з гідною заробітною платою;

- державна підтримка та стимулювання сільської молодіжної спільноти до повернення у рідні села після отримання вищої та спеціалізованої освіти.

Вирішення зазначених питань дозволить змінити вікову структуру сільського населення, подолати демографічну кризу. А освічена та перспективна молодь в свою чергу почне впроваджувати інноваційні ресурсозберігаючі технології в землеробстві та інших сферах діяльності сільськогосподарських підприємств задля підвищення добробуту на селі.

Бібліографічний список: 1. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132. 2. Сільське господарство Миколаївщини : статистичний збірник / за ред. З.А. Лук'яненко. – Миколаїв, 2013. – 322 с. 3. Паленичак О.В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О.В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 27–33. 4. Гнидюк І.В. Прогнозування ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств / І.В. Гнидюк // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 152–155. 5. Нелеп В.М. Земля України і здоров'я нації / В.М. Нелеп, Л.В. Бойко // Економіка АПК. – 2011. – № 1. – С. 20–27. 6. Бородіна О.М. Людський капітал як основне джерело економічного зростання // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 48–53. 7. Малюк С.О. Особливості відтворення людського капіталу в агропромисловому комплексі / С.О. Малюк // Формування конкурентоспроможної національної економіки: світовий досвід та вітчизняні реалії : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Херсон, 19–20 квітня 2013 р.) / відп. ред. К.С. Шапошников; Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2013. – С. 107–108. 8. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А. Грішнова. – Київ: Знання, 2001. – 254 с. 9. Експрес-випуск Гол. упр. стат. у Миколаївській області від 15.08.2013 року № 682. 10. Малюк С.О. Роль трудового потенціалу у сталому розвитку сільських територій / С.О. Малюк // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2013. – Вип. 2/1. – С. 17–21. 11. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: монографія / І.В. Гончаренко. – Львів: НАН України Інститут регіональних досліджень, 2009. – 370 с.

Малюк С.А. Ресурсний потенціал в контексте устойчивого розвитку сільських територій (на прикладі Николаевської області). В статті досліджено ресурсний потенціал Николаевської області. Очерчено шляхи підвищення ефективності використання ресурсних можливостей сільських територій.

Malyuk S. The resource potential of settled development of rural areas.(Mykolayiv region as an example). In the article it was researched the resource potential of Mykolayiv region. It was outlined the ways how to increase the efficiency of using the resource capability of rural areas.

